

DOI 10.31909/26168774.2020-(50)-8
УДК 323.281(=411.16)(477.74)"1940/1941"

**REPRESSION AGAINST THE JEWISH POPULATION OF SOUTHERN BESSARABIA
(June 1940 – June 1941)**

**РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВДЕННОЇ БЕССАРАБІЇ
(червень 1940 – червень 1941 рр.)**

Лілія Циганенко

доктор історичних наук, професор
E-mail: liliatsyganenko@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5014-9845
Research ID: A-8350-2018
Scopus Author ID: 57203764278
Ізмаїльський державний гуманітарний
університет, Україна

Lilia Tsyganenko

Doctor of History (Dr. habil), Professor
E-mail: liliatsyganenko@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5014-9845
Research ID: A-8350-2018
Scopus Author ID: 57203764278
Izmail State University of Humanities,
Ukraine

ABSTRACT

The proposed study is part of a series of the author's articles, united by the issues of tragic pages in the history of individual ethnic groups living in Southern Bessarabia in the first year of Soviet rule in the region. It is a common fact that Southern Bessarabia (the Ukrainian Danube Region, Budzhak, southern districts of Odesa region) is quite an ethnically diverse region. For several centuries, these lands were home to many nations - Ukrainians and Moldovans, Bulgarians and Greeks, Albanians and Germans, Poles and Russians. Interestingly, the polyethnic composition of the region's population did not lead to ethnic or religious contradictions: the locals managed almost next to impossible - to preserve their national identity, traditions, faith, culture and at the same time to find consensus with neighbors. The peculiarities of the historical development of Southern Bessarabia, the frequent transition of these lands from one state to another contributed to the tolerant attitude of the local population to any government, which was reflected in the restrained attitude towards the administration. This scenario was used many times until the Soviet regime came to Southern Bessarabia, which brought with it repression, torture, nationalization, and so on. The tragic events affected many residents of the region, but to date the exact number of people who passed through the grip of the Soviet totalitarian-repressive machine has not been established. Among those affected by the Soviet repression in southern Bessarabia were members of the Jewish ethnic community. On the basis of archival documents, cases of rehabilitated residents of the region, an attempt has been made to find out the number of Jews affected by Soviet totalitarianism, to name their names, to assess the material damage of the repressed. Traders and doctors, pharmacists and restaurateurs, owners of mills and businesses - representatives of each of these categories were included in the list of the repressed. The Jewish population of the region, which was engaged in trade, suffered the most; the share of Jews among the nationalized trade enterprises was almost 80%. The total number of Jews repressed between July 1940 and June 1941 amounts to 204, or 26.7% of the total number of the people who were repressed during this period.

Key words: *Southern Bessarabia, Soviet regime, repressions, totalitarianism, Jews, trade, business activity.*

Якщо історію не засвоюють, вона повторюється

Постановка проблеми й актуальність дослідження. Методи тоталітарної держави та їх конкретні прояви у вигляді репресій, голодоморів, примусової депортації тощо неодноразово опинялися у полі зору сучасних дослідників. Більшість європейських країн, пройшовши через випробування тоталітаризмом, роблять багато зусиль для неповернення до цих форм державного устрою. Поширення правди про сутність авторитарних режимів є запорукою вироблення стійкого колективного імунітету проти проявів будь-якого виду диктатури. Аналіз ситуації, яка виникла внаслідок приходу радянської влади (на матеріалах Південної Бессарабії) дозволяє виявити загальні та особливі риси прояву комуністичної диктатури; з'ясувати основні чинники зміни етнічної структури регіону; назвати імена незаконно засуджених і страчених мешканців краю. Перефразовуючи відомий вислів О. Суворова: «Війна не закінчена, поки не поховано останнього солдата», можна сказати, що з тоталітаризмом не покінчено, поки не названо ім'я останнього репресованого. На підставі раніше невідомих архівних матеріалів, аналізу справ районних і міських комісій з реабілітації жертв політичних репресій, даних усноісторичних джерел колектив кафедри історії та методики її навчання Ізмаїльського державного гуманітарного університету реалізує науково-дослідний проект «Забута правда історії: репресії, депортації, соціальні трансформації в Українському Придунав'ї (1940-1941, 1944-1953 рр.)», який дозволить всебічно дослідити означені питання та створити базу даних щодо жертв політичних репресій у регіоні. Особливо актуальним в напрямку означеної проблематики виглядає з'ясування причин змін в етнічній структурі краю шляхом встановлення достовірних даних про репресії щодо представників різних народів, у тому числі й єврейських мешканців Південної Бессарабії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку Південної Бессарабії у різні історичні епохи, окремі аспекти економічної, політичної, соціальної, релігійної ситуації в регіоні неодноразово опинялися у полі зору сучасних істориків. Враховуючи строкатий поліетнічний склад населення регіону, особливу увагу дослідники приділили проблемам, пов'язаним з етнічною складовою регіональної історії. Так, В. Дроздов з'ясовував питання етнічного складу міського населення краю (Дроздов, 2017), Л. Циганенко зосередила увагу на особливостях розселення та господарчої діяльності євреїв Південної Бессарабії (Циганенко, 2015), І. Татарінов аналізував особливості призовної компанії в роки Першої світової війни по відношенню до різних етнічних груп регіону (Татарінов, 2017), О. Бачинська досліджувала етносоціальний склад населення краю кінця XVIII - XIX ст. (Бачинська, 2008) тощо. До питань, пов'язаних з історією входження у 1940 році краю до складу СРСР, наслідків цього процесу зверталися В. Макарчук і Є. Шибко (Макарчук, 2014), М. Михайлуця (Михайлуця, 2004), Н. Агафонова та О. Луньова (Агафонова, 2019) та ін. Не зважаючи на підвищену увагу з боку науковців до регіону, певне коло проблем залишилося ще осторонь їхньої уваги. Особливо це стосується етнічної складової репресивної політики радянської влади в регіоні. Певні кроки в цьому напрямку були зроблені авторкою статті (Tsyganenko, 2020a; Tsyganenko, 2020b), однак ще багато позицій потребують додаткового осмислення.

Мета статті. На підставі аналізу інформації з архівних джерел виявити закономірності та особливості репресивної політики радянської влади по відношенню до південнобессарабських євреїв.

Виклад основного матеріалу. 28 червня 1940 року – день вступу військ Червоної армії на південнобессарабські землі. 7 серпня територію регіону було об'єднано в складі Акерманської області, а вже 15 серпня 1940 р. вийшов указ Президії Верховної ради СРСР «Про націоналізацію банків, промислових і торгових підприємств, залізничного і водного транспорту, засобів зв'язку в Бессарабії» (КУІА. Ф. Р-470. Оп.1. Спр. 1 : 14-18). На

Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: Історичні науки. Випуск 50.

підставі зазначеного указу 19 серпня 1940 р. було опубліковано постанову Ради народних комісарів УРСР, де роз'яснювалося, які саме підприємства, розташовані на території Акерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабії, мають бути націоналізовані. До постанови додавався перелік цих підприємств. У документі наголошувалося, що у 10-ти денний термін всі націоналізовані об'єкти необхідно передати під контроль відповідних республіканських наркоматів та відомств (КУІА. Ф. Р-470. Оп.1. Спр. 1 : 27). Окрім промислових підприємств націоналізації підлягали: друкарні, електростанції, готелі, трамваї та автобуси, промислові винні льохи, магазини, лікарні, аптеки та аптечні склади, санаторії, театри, музеї, картинні галереї, кінотеатри, всі навчальні заклади, стадіони тощо (КУІА. Ф. Р-470. Оп.1. Спр. 1 : 28). Восьмий пункт означеної постанови зобов'язував Ізмаїльський та Акерманський виконкоми скласти списки приватних домоволодінь, які також підлягали націоналізації. Процес «зламу старого» способу життя в Південній Бессарабії розпочався.

У відповідності зі списками в регіоні націоналізації підлягали підприємства харчової, легкої, лісової промисловості. Як свідчать архівні джерела, більшість господарів вказаних підприємств були євреями. Наведемо кілька прикладів. Ізмаїльський пивоварний завод «Південь» належав акціонерам, серед яких головну роль відігравали брати Гаузери, а також О. Зільберман, І. Лафманович. Виробнича потужність підприємства становила 180 тис. декалітрів пива в рік (КУІА. Ф. Р-470. Оп.1. Спр. 1 : 29). Ізмаїльський олійний завод, що належав нащадкам Й. Герковича, був розрахований на вироблення 600 т. соняшnikової та 350 т. рапсової олії в рік. Лише в 1939 р. на заводі було вироблено понад 450 т. різних видів олії загальною вартістю майже 14 тис. лей. В штаті заводу працювало 22 особи, з яких 18 – робітники (КУІА. Ф. Р-470. Оп.1. Спр. 1 : 31). Ізмаїльська сукняна фабрика пані Емми Ессе була оснащена передовими, для того часу, машинами з обробки вовни, загальною потужністю понад 1 200 кг за добу. За рік на фабриці можна було виробити до 39 тис. кг вовни та 60 тис. метрів сукна. Однак на початку 40-х років справи на фабриці йшли не дуже вдало: виробництво було призупинено, фабрика працювала виключно в інтересах окремих замовників та обробляла лише надану ними вовну. Штат підприємства становив 7 осіб, з яких 6 – робітники (КУІА. Ф. Р-470. Оп.1. Спр. 1 : 32). Всі названі підприємства разом з іншими були націоналізовані в липні 1940 р. Щодо сукняної фабрики: спочатку її було передано Наркомтекстильпрому, однак спеціальною постановою РНК № 495 від 14 квітня 1941 р. підприємство підпорядкували місцевій владі.

Загальновідомо, що Південна Бессарабія – це аграрний край, основним заняттям населення якого було сільське господарство, тому цілком зрозумілим видається той факт, що в містах і містечках Ізмаїльського району існувало та успішно працювало понад 30 млинів. Наші підрахунки доводять, що 45% від їх загальної кількості належало підприємцям-євреям. Великий млин в Ізмаїлі, потужність якого становила до 8 тис. т. борошна в рік, належав братам Янкелевич та Ш. Гурфинкель. У 1939 р. тут було вироблено 2 143,0 т. борошна (КУІА. Ф. Р-470. Оп.1. Спр. 1 : 67). У Болграді господинею млина була Е. Радомисльська, в Кілії – І. Бренер, у Татарбунарах – Н. Зільберман, у Рені – А. Гофмат і С. Шапіро (КУІА. Ф. Р-470. Оп.1. Спр. 1 : 29). Євреї-підприємці утримували млини не лише в містах регіону, а й в сільській місцевості: с. Вайсал (*нині Василівка, Болградський район, Одеська область*) – Н. Зільберман; с. Галилешти (*нині Десантне, Кілійський район, Одеська область*) – брати Хаман; с. Нерушай (*нині Татарбунарський район, Одеська область*) – П. Мойсєєв та інші.

На території регіону у передвоєнний час досить розвинутим було лісозаготівельне виробництво. У відповідності до радянських постанов 1940 р. націоналізації підлягали 11 лісозаготівельних підприємств (5 в Ізмаїлі та 6 у районі), з яких 7 або 64% належали євреям. Одним з великих деревообробних підприємств Південної Бессарабії був завод «Карпати», що розташовувався в Ізмаїлі та належав єврейським підприємцям Г. Ейдельману, З. Моргештерну, Ю. Мордковичу. Щорічна потужність заводу становила

до 30 тис. м³ деревини, а реальний прибуток у 1939 році – 900 тис. лей. На заводі працювало 12 найманих працівників (КУІА. Ф. Р-470. Оп.1. Спр. 1 : 32). Кілька аналогічних підприємств діяли й у районі: 2 заводи в Рені, 4 лісопилки в Новій Кілії. Найбільш потужним (навіть у порівнянні з «Карпатами») був Ренійський лісопильний завод, на якому використовувалися кілька парових машин, локомотив, механічні та циркулярні пили. На заводі працювало до 90 осіб у дві зміни, а його потужності становили 50 тис. м³ деревини, що дозволило в 1939 р. заробити 35 млн. лей. Потужність решти районних лісозаготівельних підприємств коливалася від 20 до 30 тис. м³, що в фінансовому еквіваленті приносило прибуток від 900 тис. лей до 15 млн. лей на рік. Серед власників зазначених підприємств були представники різних національностей, в тому числі й євреї: Г. Кірш, Г. Антипов, Г. Мордкович, С. Шрир, А. Бродський, С. Ванбер та ін. (КУІА. Ф. Р-470. Оп.1. Спр. 1 : 32). Як і більшість підприємств регіону названі установи були націоналізовані радянською владою влітку 1940 р.

Наведемо деякі відомості з архівних справ про долі колишніх підприємців-євреїв.

Мордкович Герш Абрамович, єврей, 1885 року народження, мешкав в Ізмаїлі, займався заготівлею лісу по області. 11 липня 1940 р. УНКДБ по Акерманській області його було заарештовано як «особливо соціально небезпечний елемент». 26 квітня 1941 р. особлива нарада при НКВС СРСР винесла вирок – 5 років в'язниці за так звану «контрреволюційну діяльність».

Кіцис Конрад Соломонович, єврей, народився у 1900 році в Румунії. В Ізмаїлі працював директором кооперативу. 22 липня 1940 р. був заарештований Ізмаїльською опергрупою НКВС, а в червні 1941 р. отримав 8 років виправних таборів за «контрреволюційну діяльність».

Вільдерман Михайло Абрамович, 1874 року народження, єврей, мешканець містечка Рені, в якому тримав власний млин. Як і попередників, в липні 1940 року його було заарештовано, а в червні 1941 р. засуджено до 8 років в'язниці за «контрреволюційну діяльність» (ІКМП : 18).

Радянська влада не обійшла своєю увагою й місцевих торговців. Націоналізації підлягали торгові заклади, річний дохід яких перевищував 600 тис. лей. Серед магазинів в першу хвилю націоналізації (указ РНК УРСР від 19.08.1940 р.) лише по Ізмаїлу попали 46 крамниць, 35 з яких (або 76% від загальної кількості) належали євреям: М. Барашу, Х. Янкелевичу, Ф. Фішману, Б. Зисману, Й. Шустерману та ін. (див. Таблиця 1).

Таблиця 1

Список крамниць, що належали торговцям-євреям та підлягали націоналізації в 1940 році*

№ з/п	Прізвище та ім'я власника	Торговий напрям	Місце розташування	прибуток (тис. лей)
1	Бараш Меєр	гастрономія, м'ясо	Ізмаїл, ринок	600,0
2	Маламуд Мордко	гастрономія, м'ясо	Ізмаїл, ринок	4500,0
3	Янкелевич Хаїм	гастрономія, м'ясо	Ізмаїл, ринок	1000,0
4	Янкелевич Піня	гастрономія, м'ясо	Ізмаїл, ринок	1000,0
5	Фишман Фридель	гастрономія, м'ясо	Ізмаїл, ринок	1600,0
6	Зисман Берко	гастрономія, м'ясо	Ізмаїл, ринок	600,0
7	Шустерман Йосиф	зерно	Ізмаїл, ринок	600,0
8	Страхілевич Лейзер	зерно	Ізмаїл, ринок	750,0
9	Хаймович Семен	мануфактурні вироби, хутра та готовий одяг	Ізмаїл	600,0
10	Файнштейн Бурах	мануфактурні вироби, хутра та готовий одяг	Ізмаїл	600,0

**Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного
університету. Серія: Історичні науки. Випуск 50.**

11	Голдштейн Меєр	мануфактурні вироби, хутра та готовий одяг	Ізмаїл	750,0
12	Зицер Йосиф	галантерея та взуття	Ізмаїл, вул. Маріїнська	750,0
13	Вайнберг Шмиль	галантерея та взуття	Ізмаїл, вул. Войтояну	750,0
14	Ліберман Мойсей	галантерея та взуття	Ізмаїл, вул. Недяну	600,0
15	Гофман Арон	галантерея та взуття	Ізмаїл, вул. Фердинанда	600,0
16	Іцкович Роза	галантерея та взуття	Ізмаїл, вул. Маріїнська	1000,0
17	Рабинович Мойсей	галантерея та взуття	Ізмаїл, вул. Маріїнська	750,0
18	Брайловський Ізраїль	галантерея та взуття	Ізмаїл, вул. Фердинанда	600,0
19	Хаскалович Йосиф	скобяні, посудні, господарчі вироби, фарби	Ізмаїл, Войтояну	600,0
20	Финкельштейн Симон	скобяні, посудні, господарчі вироби, фарби	Ізмаїл, Кагольничану	750,0
21	Шефер – брати	скобяні, посудні, господарчі вироби, фарби	Ізмаїл, Фердинанда	750,0
22	Мордкович Герш	будівельні матеріали, ліс, гас	Ізмаїл, порт	600,0
23	Вайнтрауб Марк	будівельні матеріали, ліс, гас	Ізмаїл, порт	750,0
24	Мордкович Юліус	будівельні матеріали, ліс, гас	Ізмаїл, порт	750,0
25	Моргенштерн Герш	будівельні матеріали, ліс, гас	Ізмаїл, порт	750,0
26	Векслер Ісар	будівельні матеріали, ліс, гас	Ізмаїл, порт	750,0
27	Давидович Іцик	будівельні матеріали, ліс, гас	Ізмаїл, порт	8000,0
28	Литвин Симон	різні товари	Ізмаїл, Маріїнска	750,0
29	Бартель Сруль	різні товари	Ізмаїл, Семинарська	750,0
30	Мизевич Георгий	різні товари	Ізмаїл, Маріїнська	600,0
31	Файнштейн Легнер	різні товари	Ізмаїл, ринок	600,0
32	Мотняк – брати	різні товари	Ізмаїл, Войтояну	750,0
33	Пульферман Герш	різні товари	Ізмаїл, Недяну	750,0
34.	Давидович С.	різні товари	Ізмаїл, ринок	600,0
35.	Бренер Естер	різні товари	Ізмаїл, ринок	600,0

* Таблицю складено авторкою на підставі архівних матеріалів КУІА, фонд Р-470.

До речі, під 100% контролем торговців-євреїв знаходилися такі напрями місцевої торгівлі як, скобяні та посудно-господарчі вироби, фарби, взуття та галантерея, торгівля зерном. Всього в містах і містечках лише Ізмаїльського району було націоналізовано 82 крамниці, 71 з яких або 86% належали євреям (КУІА. Ф. Р-470. Оп.1. Спр. 1 : 35-37). Додамо кілька прикладів.

**Scientific Bulletin of the Izmail State University of Humanities.
Section Historical Sciences. Issue 50**

Фішман Фридель Соломонович, єврей, 1880 року народження, проживав в Ізмаїлі. До 1940 року – хазяїн бакалійної лавки на Ізмаїльському ринку. Безпартійний. Був заарештований ще до постанови про офіційну націоналізацію – 22 липня 1940 р. Під слідством знаходився до початку червня 1941 року. 05.06.1941 р. особливою нарадою при НКВС його було засуджено до 8 років виправних таборів за «контрреволюційну діяльність».

Берфельд Ушер Беркович, торговець зерном з Ізмаїла, 1892 року народження, єврей. 22 липня 1940 р. його було заарештовано. Після кількох місяців тортур, на початку травня 1941 р. особлива нарада при НКВС оголосила вирок – 8 років в'язниці за «контрреволюційну діяльність» (ІКМП : 12).

Чергова хвиля націоналізації припала на осінь 1940 р. 5 жовтня 1940 р. було опубліковано постанову РНК УРСР «Про націоналізацію торгових підприємств і складів на території Чернівецької та Акерманської областей», а через кілька днів – постанови «Про націоналізацію житлових будинків по Акерманській і Чернівецькій областях» та «Про націоналізацію промислових і комунальних підприємств, готелів, аптек і аптечних складів на території Акерманської і Чернівецької областей». Виходячи з зазначених указів комуністичного режиму місцева влада розпочала черговий етап націоналізації в краї, завершити який мала протягом 15 днів – до 20 жовтня 1940 р. (КУІА. Ф. Р-470. Оп.1. Спр. 1 : 38).

На цей раз під націоналізацію підпадали сільські крамниці. Під час осінньої націоналізації 1940 р. радянською владою було відібрано 100 магазинів в таких населених пунктах, як : Тарутино, Байрамча, Сергіївка, Тузли, Болград, Сарата, Татарбунари тощо (КУІА. Ф. Р-470. Оп.1. Спр. 1 : 39-42). Серед зазначеної кількості сільських магазинів євреям належало 54% крамниць, власниками яких були: Фаня Фішман, Берко Рухман, Давид Ельман, Абрам Ландман (Байрамча, Саратський район); Сендель Хаскелевич, Сруль Кицис, Лейба Гельденберг, Шльома Кицман, Йосиф Гесер (Болград); Янкель Колпакчи (Сарата); Яков Іцкович (Тузли) та ін.

Таблиця 2

**Вибірковий список крамниць, що належали торговцям-євреям
та підлягали націоналізації в червні 1941 року***

№	Прізвище власника або назва фірми	Місце розташування	Торговий напрям	обіг за 1939 рік (тис. лей)
1	Менделевич Шика	Вилкове	бакалійний	6 200,0
2	Глікман Лазар	Вилкове	бакалійний	3 450,0
3	Менделевич Мондель	Вилкове	м'ясний	1 700,0
4	Левензон Мойсей	Вилкове	мануфактурний	2 400,0
5	Крисак Лейба	Вилкове	мануфактурний	6 700,0
6	Крисак Нейсак	Вилкове	мануфактурний	3 950,0
7	Танікос Анастасій	Вилкове	копчена риба	3 600,0
8	Гемшиєвич Мошко	Вилкове	універсальний	800,0
9	Сивізін Йосип	Вилкове	бакалійно-мануфактурний	2 400,0
10	Зольберман Лейб	Вилкове	бакалійно-мануфактурний	1 400,0
11	Іцкович Мойсей	Вилкове	мануфактурний	8 500,0
12	Фаніков Шмаря	Нерушай	мануфактурний	1 250,0
13	Вілдерман Роза	Чишма	мануфактурний	2 000,0
14.	Дюблін Яків	Чишма	мануфактурний	1 500,0

* Таблицю складено авторкою на підставі архівних матеріалів КУІА, фонд Р-470.

Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: Історичні науки. Випуск 50.

Завершальна, третя хвиля націоналізації торгових закладів відбулася практично напередодні радянсько-німецької війни. 3 червня 1941 р. РНК УРСР приймає постанову № 837 «Про націоналізацію торгових підприємств по Ізмаїльській області», у додатку до якого було визначено 22 крамниці для чергової націоналізації, серед яких торгові заклади, що належали євреям становили 64 % (див. Таблиця 2). Це магазини в Ізмаїлі, Болграді, Вилково, селах Нерушай, Єнікої, Чишма та ін. (КУІА. Ф. Р-470. Оп.1. Спр. 1 : 58).

Наступна галузь, що постраждала від націоналізації – ресторанний бізнес. Євреїв серед рестораторів було не так багато: по Ізмаїлу до списку ресторанів, що підлягали націоналізації було внесено 21 заклад, 4 з яких належали євреям: Д. Молієру (вул. Фердинанда), І. Зейману (вул. Войтояну), І. Вассерману (вул. Авереску), А. Вассерману (вул. Тульчіану). В цілому по Акерманській області націоналізації підлягали ще 18 ресторанів, 4 з яких належали євреям: 2 ресторани в селищі Байрамча Саратського району (Йосиф Школьник, Герш Шор), 2 ресторани в Болграді (брати Зільберман, Лейб Фрайнфельд (КУІА. Ф. Р-470. Оп.1. Спр. 1 : 37). В цілому представництво євреїв у ресторанному бізнесі Південної Бессарабії досліджуваного періоду становило 20,5%.

Найбільш боляче вдарила по людях націоналізація приватних будинків. Як вже зазначалося вище, постанову РНК УРСР що дозволяла це зробити, було прийнято на початку жовтня 1940 р. В даній статті ми аналізуємо лише два списки – по Ізмаїлу та Рені. Тому наведена інформація й підрахунки мають неповний характер і будуть уточнені в подальшій роботі. В списках присутні прізвища голів 91 родини. Серед тих, у кого місцеві ради відібрали будинки, були представники різних національностей: румуни, болгари, українці, молдавани, греки, росіяни (*загальна характеристика подана автором в одній з опублікованих статей*). Певна кількість зі списків, а саме 30% становили єврейські родини (КУІА. Ф. Р-470. Оп.1. Спр. 1 : 44-47). Наведемо кілька прикладів.

Гільдін Яків – уродженець Ізмаїла. До приходу радянської влади тримав крамницю по вул. Войтояну, в якій торгував різним крамом. У серпні 1940 р. його магазин було націоналізовано. В жовтні того ж року Яків Гільдін позбавився й власного будинку (6 кімнат), який, за розпорядженням радянської влади, було націоналізовано.

Іцкович Роза – мешканка Ізмаїла, до червня 1940 р. торгувала галантерейними виробами та взуттям у крамниці по вул. Войтояну. Загальний прибуток торгового закладу в 1939 році становив 600 тис. лей. Як і Я. Гільдін, Роза Іцкович постраждала від радянської влади двічі: в серпні в неї відібрали крамницю, а в жовтні – житловий будинок по вул. Комерційній (8 кімнат).

Серед тих, у кого радянська влада відібрала приватні будинки були й дійсно багаті люди. Так, у Гільдіна Сіми було націоналізовано відразу 3 будинки, загальна кількість кімнат в яких становила 26. Будинки були розташовані в центральній частині Ізмаїла по вул. Архієрейська, Філіпеску, Войтояну. Будинок, що належав Леону Литвину (Ізмаїл, ріг Марійнської та Болградської), був як справжній палац – мав 30 кімнат. Однак це були скоріше виключення, ніж правила. В більшості приватних будинків, що були націоналізовані радянською владою в Ізмаїлі, кількість кімнат коливалася від 4 до 8.

Більш заможними, з огляду на кількість націоналізованих будинків/кімнат, виглядають євреї з міста Рені: Вільдерман Абрам – 4 будинки (31 кімната), Синмеєр Сруль – 3 будинки (15 кімнат), Хаймович Ребека – 3 будинки (16 кімнат), Розенфельд Мойсей – 3 будинки (14 кімнат) тощо (КУІА. Ф. Р-470. Оп.1. Спр. 1 : 44-47).

Аналіз матеріалів комісій з реабілітації жертв політичних репресій, з якими працювала авторка, дозволяє навести приклади прояву репресивної політики влади по відношенню до євреїв – мешканців регіону.

Бекер Яків Ісайович – уродженець Ізмаїла: «Я й моя покійна дружина 13 червня 1941 року були заарештовані й без суду відправлені до Середньої Азії. В мене забрали будинок по вул. Осипенко, 40; меблі та все майно...». В довідці, яку підписав керівник одного з

Scientific Bulletin of the Izmil State University of Humanities.
Section Historical Sciences. Issue 50

райвідділів міліції Південно-Казахської області, зазначено, що громадянин Бекер (1906 року народження) дійсно перебував на обліку спецпоселення в Ариському РВМВС з 1941 по 10 жовтня 1956 р. (АВІМР. Ф. 242-Т. Оп.1. Спр. 13).

Вайнберг Сара Іллівна – уродженка Ізмаїла, 1923 року народження, до червня 1941 р. мешкала разом із родиною по вул. Пушкіна, 46. У зверненні до реабілітаційної комісії зазначала: «13 червня 1941 р., в три години ночі до нас прийшли співробітники НКВС та провели обшук (шукали зброю, якої в нас ніколи не було). Потім вилучили всі наші документи, виставили нашу родину з дому з одним вузлом з речами, а двері опечатали. Наша родина складалася з моєї мами – Валдес Ганни Яківни (1900 р. н.), мого вітчима – Валдеса Ізраїля Борисовича (1899 р. н.), моєї сестри – Яни Ізраїлівни (1937 р. н.) та мене – учениці 10-го класу. Все накопичене нашою родиною залишилось в домі. Потім по дорозі всіх чоловіків зняли з ешелону, в тому числі й мого вітчима. Більше ми його ніколи не бачили. Нас привезли в Південно-Казахстанську область у радгосп Пахта-Арал, де ми працювали на бавовняних полях. Нестерпна жара, голод, малярія, виснажлива праця – все це вбивало наших людей. З 2 000 прибулих залишилася невеличка група людей» (АВІМР. Ф. 242-Т. Оп.1. Спр. 27). Цікаво, що нам вдалося відшукати відомості про долю вітчима Сари Іллівни – Валдеса Ізраїля Борисовича. За інформацією зі справи, що зберігається в архіві СБУ, його було заарештовано 6 грудня 1941 року. Залишається поки нез'ясованим питання, де перебував цей чоловік у період між виселенням та депортацією (червень 1941 р.) та офіційним арештом в грудні 1941 року. За «контрреволюційну агітацію та приналежність до контрреволюційної партії» Ізраїля Борисовича було засуджено 24 червня 1942 р. до 8 років в'язниці (ІКМП : 2).

Янкелевич Пиня – уродженець Ізмаїла, 1888 р. народження, до приходу радянської влади був власником м'ясного магазину на місцевому ринку. 13 червня 1941 р. разом із дружиною Рівой (49 років) та сином Йосифом (17 років) родину було репресовано. Пізніше, син Йосиф так описував ці події: «Нам показали ордер на обшук та заявили, що повезуть на допит. Замість цього відвезли на вокзал, де ми опинилися в товарних вагонах, без грошей, одягу та їжі. ... Нас везли півтора місяці у жахливих умовах, в наслідок чого мої батьки захворіли й невдовзі померли. В 17 років я залишився один на чужині...» (АВІМР. Ф. 242-Т. Оп.1. Спр. 194).

Ройтман Юша – уродженець містечка Татарбунари, 1897 року народження разом із дружиною Ханюю (1897 р. н.) та сином Марком (1928 р. н.) були репресовані 10.06.1941 р. та примусово переселені до Казахстану. До 1940 р. Ройтман був дрібним підприємцем – тримав два цехи з переробки соняшника та по виготовленню черепиці. Кілька рядків зі спогадів Марка Ройтмана: «Мені на момент арешту було 13 років. У 2 години ночі до нас прийшли солдати НКВС, дозволили взяти із собою невеличкий вузол з речами та привезли у двір Татарбунарської міліції, де вже було багато людей, таких-саме заарештованих, як ми. Потім нас посадили в машини та відвезли на станцію Сарата, звідки у товарних вагонах відправили до Казахстану» (АВТРР. Ф. Комісія. Спр. 18).

Всього, за нашими підрахунками (поки не остаточними) за період з липня 1940 по травень 1941 рр. у Південній Бессарабії було репресовано 763 особи. Це виключно голови родин й до підрахунків не увійшли члени родин, які також, як правило, були репресовані або депортовані. Ми свідомо не включили до підрахунків тих, хто був репресований у червні – на початку липня 1941 рр., під час масового виселення місцевого населення до Середньої Азії (так звана молдавська висилка), бо це питання окремого дослідження, що також вимагає додаткових підрахунків. Що ж до кількості євреїв Південної Бессарабії, які були репресовані протягом майже 10 місяців 1940-1941 рр. – їх кількість становить 204 особи, або 26,7% від загальної кількості репресованих регіону в цей період. Зауважимо, що ці дані мають проміжний характер, а кількість тих, хто зазнав тортур від радянської влади в перший рік її присутності в регіоні ще потребує подальшого уточнення.

Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: Історичні науки. Випуск 50.

Висновки. Проживаючи в Південній Бессарабії протягом кількох століть єврейське населення відіграло важливу роль в економічному та культурному житті регіону. Євреї займали визначальні позиції в місцевій торгівлі, аптечній справі, на лісозаготівельних та борошномельних підприємствах. Репресивна політика комуністичної влади, яка намагаючись якнайшвидше зробити Бессарабію радянською у стислі часові рамки, повторила вже наявний досвід знищення етнічних та економічних особливостей окремо взятого регіону шляхом націоналізації найбільш потужних підприємств і установ, примусової депортації населення, що боляче вдарило по представникам різних етнічних груп регіону, в тому числі й по євреях. Незаконні арешти й тортури, звинувачення в «контрреволюційній діяльності», позбавлення громадянських прав і приватного майна – ось з чим прийшлося стикнутися населенню. Встановлення імені кожного з тих, хто постраждав від тоталітаризму – важливе й актуальне завдання сучасних дослідників.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Агафонова Н., Луньова О. (2019). Ліквідація партійних осередків проурядових, профашистських, націоналістичних партій в Придунайському краї України у ході політичної уніфікації 1940 - 1941 рр. *Соціально-гуманітарний вісник. № 26-27. С. 90-93.*

Архівний відділ Ізмаїльської міської ради (далі АВІМР). Ф. 242-Т. Оп.1. Спр. 13.

АВІМР. Ф. 242-Т. Оп.1. Спр. 27.

АВІМР. Ф. 242-Т. Оп.1. Спр. 194.

Архівний відділ Татарбунарської районної ради (далі АВТРР). Ф. Комісія з питань відновлення прав реабілітованих. Спр. 18.

Бачинська О. (2008). Етносоціальний склад і шляхи міграцій населення Придунайського регіону кінця XVIII - початку XIX століть (на прикладі міста-фортеці Ізмаїл). *Надчорномор'я: студії з історії та археології (з IX ст. до н.е. по XIX ст. н.е.)*. К.: Інститут історії України НАН України. Вип. 1. С. 149-156.

Дроздов В. (2017). Етнічний склад міського населення Південної Бессарабії наприкінці XIX – на початку XX ст. (за матеріалами офіційної статистики). *Міграції в історії і етнічних процесах України. Одеські етнографічні читання: Збірка наукових праць: наукове видання*. Одеса: Одеський національний університет. С. 135-145.

Ізмаїльський історико-краєзнавчий музей Придунав'я (далі ІКМП). Справа: Листування з Одеським управлінням Служби Національної безпеки України з питань реабілітації репресованих. 41 арк.

Комунальна установа «Ізмаїльський архів» (далі КУІА). Ф. Р-470. Оп.1. Спр. 1, 73 арк.

КУІА. Ф. Р-470. Оп.1. Спр. 2, 11 арк.

КУІА. Ф. Р-342. Оп.1. Спр. 14, 18 арк.

Макарчук В., Шибко Є. (2014). Процеси радянзації Південної Бессарабії (1940-1946 рр.) у документах державного архіву Одеської області у м. Ізмаїл: наукова розвідка. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. № 782. С. 135-140.

Михайлуца М. (2004). Здійснення органами ДПУ-НКВС України репресій проти Православної церкви на Одещині (1930-ті - 1940-ві рр.). *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. № 1/2 (22/23). С. 429-450.

Татарінов І. (2017). Мобілізації та призовні кампанії в роки Першої світової війни (за матеріалами Бессарабської губернії). *Перша світова війна і революції: вектори соціокультурних трансформацій : Колективна монографія*. К.: Кондор Видавництво, 2017. С. 93-110.

Циганенко Л. (2015). Євреї Південної Бессарабії: особливості розселення та господарчої діяльності (перша половина XIX ст.). *Краєзнавство*. Вип. 1-2. С. 157-164.

Scientific Bulletin of the Izmil State University of Humanities.

Section Historical Sciences. Issue 50

Tsyganenko L. (2020 a). Repressions Against the Romanian People of Southern Bessarabia in the First Year of the Soviet Power (June 1940 – June 1941). *Danubius*. XXXVIII, Suppliment. Galați. P. 177-189.

Tsyganenko L. (2020 b). The Hidden Tragedy (June 13, 1941 in the fate of the inhabitants of the Danube Region). *Studia Universitatis Cibiniensis*. Series Historica. Vol. XVII / 2020. P. 259-275.

REFERENCES

Ahafonova N., Lunova O. (2019). Likvidatsiia partiinykh oseredkiv prouriadovykh, profashystskykh, natsionalistychnykh partii v Prydunaiskomu kraii Ukrainy u khodi politychnoi unifikatsii 1940 – 1941 rr. [Liquidation of party branches of pro-government, pro-fascist, nationalist parties in the Danube region of Ukraine during the political unification of 1940-1941]. *Sotsialno-humanitarnyi visnyk*. № 26-27. S. 90-93. [*Sotsialno-humanitarnyi visnyk*. № 26-27. P. 90-93]. [in Ukrainian].

Arkhivnyi viddil Izmailskoi miskoi rady (dali AVIMR). F. 242-T. Op.1. Spr. 13.

AVIMR. F. 242-T. Op.1. Spr. 27.

AVIMR. F. 242-T. Op.1. Spr. 194.

Arkhivnyi viddil Tatarbunarskoi raionnoi rady (dali AVTRR). F. Komisiia z pytan vidnovlennia prav reabilitovanykh. Spr. 18.

Bachynska O. (2008). Etnosotsialnyi sklad i shliakhy mihratsii naseleattia Prydunaiskoho rehionu kintsia XVIII – pochatku XIX stolit (na prykladi mista-fortetsi Izmil). [Ethnosocial composition and migration routes of the population of the Danube region of the late 18th – early 19th centuries (on the example of the fortress city of Izmil)]. *Nadchornomoria: studii z istorii ta arkheolohii (z IX st. do n.e. po XIX st. n.e.)*. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Vyp. 1. S. 149-156. [*Nadchornomoria: studies in history and archeology (from the ninth century BC to the nineteenth century AD)*. K. : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Vyp. 1. P. 149-156]. [in Ukrainian].

Drozdov V. (2017). Etnichni sklad miskoho naseleattia Pivdennoi Bessarabii naprykintsii XIX – na pochatku XX st. (za materialamy ofitsiinoi statystyky). [Ethnic composition of the urban population of Southern Bessarabia in the late 19th – early 20th centuries. (according to official statistics)]. *Mihratsii v istorii i etnichnykh protsesakh Ukrainy. Odeski etnografichni chytannia: Zbirka naukovykh prats: naukovye vydannia*. Odesa: Odeskyi natsionalnyi universytet. S. 135-145. [*Migrations in the history and ethnic processes of Ukraine. Odesa ethnographic readings: Zbirka naukovykh prats: naukovye vydannia*. Odesa: Odeskyi natsionalnyi universytet. P. 135-145]. [in Ukrainian].

Izmailskyi istoryko-kraieznavchyi muzei Prydunavii (dali IKMP). Sprava: Lystuvannia z Odeskym upravlinniam Sluzhby Natsionalnoi bezpeky Ukrainy z pytan reabilitatsii represovanykh. 41 ark.

Komunalna ustanova «Izmailskyi arkhiv» (dali KUIA). F. R-470. Op.1. Spr. 1, 73 ark.

KUIA. F. R-470. Op.1. Spr. 2, 11 ark.

KUIA. F. R-342. Op.1. Spr. 14, 18 ark.

Makarchuk V., Shybko Ye. (2014). Protsesy radianizatsii Pivdennoi Bessarabii (1940-1946 rr.) u dokumentakh derzhavnoho arkhivu Odeskoi oblasti u m. Izmil: naukova rozvidka. [Processes of Sovietization of Southern Bessarabia (1940 –1946) in the documents of the State Archives of Odesa region in Izmil: scientific intelligence]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha»*. № 782. S. 135-140. [*Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha»*. № 782. P. 135-140]. [in Ukrainian].

Mykhailutsa M. (2004). Zdiisnennia orhanamy DPU-NKVS Ukrainy represii proty Pravoslavnoi tserkvy na Odeshchyni (1930-ti – 1940-vi rr.). [Implementation of repressions by the State Political Directorate (SPD)- People's Commissariat of Internal Affairs (PCIA) of Ukraine against the Orthodox Church in Odesa region (1930s – 1940s)]. *Z arkhiviv VUChK-*

**Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного
університету. Серія: Історичні науки. Випуск 50.**

HPU-NKVD-KGB. № 1/2 (22/23). S. 429-450. [*Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KHB*. № 1/2 (22/23). P. 429-450]. [in Ukrainian].

Tatarynov I. (2017). Mobilizatsii ta pryzovni kampanii v roky Pershoi svitovoi viiny (za materialamy Bessarabskoi hubernii). [Mobilizations and conscription campaigns during the First World War (based on the materials of Bessarabian province)]. *Persha svitova viina i revoliutsii: vektory sotsiokulturnykh transformatsii : Kolektyvna monohrafiia*. K.: Kondor Vydavnytstvo, 2017. S. 93-110. [*The First World War and the Revolution: vectors of sociocultural transformations: Kolektyvna monohrafiia*. K.: Kondor Vydavnytstvo, 2017. P. 93-110]. [in Ukrainian].

Tsyhanenko L. (2015). Yevrei Pivdennoi Bessarabii: osoblyvosti rozselennia ta hospodarchoi diialnosti (persha polovyna XIX st.). [Jews of Southern Bessarabia: features of settlement and economic activity (the first half of the 19th century)]. *Kraieznavstvo*. Vyp. 1-2. S. 157-164. [*Kraieznavstvo*. Vyp. 1-2. P. 157-164]. [in Ukrainian].

Tsyganenko L. (2020 a). Repressions Against the Romanian People of Southern Bessarabia in the First Year of the Soviet Power (June 1940 – June 1941). *Danubius*. XXXVIII, Supliment. Galați. P. 177-189. [in English].

Tsyganenko L. (2020 b). The Hidden Tragedy (June 13, 1941 in the fate of the inhabitants of the Danube Region). *Studia Universitatis Cibiniensis*. Series Historica. Vol. XVII / 2020. P. 259-275. [in English].

АНОТАЦІЯ

Запропоноване дослідження входить до циклу статей автора, об'єднаних проблематикою питань трагічних сторінок історії окремих народів Південної Бессарабії у перший рік радянського панування в регіоні. Як відомо, Південна Бессарабія (Українське Придунав'я, Буджак, південні райони Одеської області) доволі строкатий в етнічному відношенні край. Протягом кількох століть ці землі були домівкою для представників багатьох народів – українців і молдован, болгар і греків, албанців і німців, поляків і росіян. Важливо, що поліетнічний склад населення регіону не призвів до виникнення етнічних або релігійних протиріч: місцевим мешканцям вдалося майже неможливе – зберегти свою національну ідентичність, традиції, віру, культуру й при цьому знаходити консенсус із сусідами. Особливості історичного розвитку Південної Бессарабії, частий перехід цих земель від однієї держави до іншої сприяв толерантному ставленню місцевого населення до будь-якої влади, що відбивалося у стриманому відношенні до адміністрації. Такий сценарій неодноразово використовувався, але до тих пір, поки в Південну Бессарабію не прийшла радянська влада, яка принесла з собою репресії, тортури, націоналізацію тощо. Трагічні події торкнулися долі багатьох мешканців регіону, однак до сьогодні не встановлена точна кількість людей, що пройшли через лещата радянської тоталітарно-репресивної машини. Серед тих, хто постраждав у наслідок радянських репресій в Південній Бессарабії значне місце займали представники єврейської етнічної громади. На підставі архівних документів, справ реабілітованих мешканців регіону зроблено спробу з'ясувати кількість постраждалих від радянського тоталітаризму євреїв, назвати їх імена та прізвища, оцінити матеріальні збитки репресованих. Торговці та лікарі, аптекарі та ресторатори, власники млинів та підприємств – представники кожної з названих категорій потрапили до списку репресованих. Серед найбільш постраждалих – представники єврейського населення регіону, що займалися торгівельною справою: частка репресованих євреїв у цьому сегменті становила майже 80%. Загальна кількість репресованих євреїв за період з липня 1940 по червень 1941 рр. становить 204 особи, або 26,7% від загальної кількості репресованих за цей період.

Ключові слова: Південна Бессарабія, радянська влада, репресії, тоталітаризм, євреї, торгівля, підприємницька діяльність.